

ПРОТОКОЛ № 1

засідання проблемної групи «Граматичні й ономастичні студії» кафедри української філології

19 вересня 2024 року

Керівник: Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ

Староста: Аліна ОСТРОВСЬКА

Присутні: Гуменюк Яніна, Дзядзя Анастасія, Киселиця Вікторія, Коржук Олена, Мосійчук Валентина, Островська Аліна, Сінельников Володимир, Сторожук Діана, Трофименко Марія.

Відсутні: немає

Порядок денний:

1. Організаційні питання.
2. Обрання тем наукових досліджень.

1. СЛУХАЛИ: . ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ

ВИСТУПИЛИ: ТОРЧИНСЬКИЙ М. М., який розповів про мету і завдання роботи проблемної групи.

Уже третій рік ми частково змінили напрям діяльності нашої проблемної групи, тому що планується вивчення не лише власних назв, а й граматичних атрибутів мовних одиниць.

Грамматика української мови вивчається студентами-філологами на третьому-четвертому курсах і складається із двох великих блоків – морфології та синтаксису. Курс покликаний удосконалити знання студентів з теорії утворення морфологічних форм та способів поєднання їх у словосполучення і речення.

Основна *мета* роботи – характеристика морфологічних або синтаксичних особливостей української мови.

Указана мета передбачає реалізацію таких *завдань*:

уточнення критеріїв розмежування морфологічних та синтаксичних одиниць;

уточнення класифікаційних проектів частин мови та їхніх форм;

визначення функціональних особливостей частин мови;

деталізація типів синтаксичних одиниць;

установлення продуктивності різних типів простих і складних речень.

удосконалення методики викладення морфології і синтаксису у закладах середньої та вищої освіти.

Курс «Українська ономастика» викладається для студентів філологічних спеціальностей університетів як додатковий у циклі лінгвістичних дисциплін. Він покликаний ознайомити студентів з особливостями функціонування пропріальних одиниць у практиці мовної діяльності людини. Додатково планується ознайомити членів проблемної групи з твірними і функціональними атрибутами насамперед місцевих пропріальних одиниць і удосконалити навички студентів здійснювати наукові дослідження.

Таким чином, основна *мета* роботи – вивчення закономірностей розвитку і функціонування власних назв у структурі мови.

Із зазначеної мети випливають такі *завдання*:

удосконалення технології вивчення та аналізу лінгвістичного матеріалу;

ознайомлення з історією вивчення власних назв;

розгляд особливостей структурування онімного простору;
встановлення найбільш характерних ознак місцевих онімів;
поліпшення методики наукового дослідження пропріативів.

Основними **формами** роботи будуть групові й індивідуальні заняття із членами проблемної групи, виконання самостійних наукових досліджень і обговорення їх результатів на засіданнях проблемної групи, написання наукових статей, курсових і дипломних робіт, участь у науково-практичних конференціях

УХВАЛИЛИ: Інформацію Торчинського М. М. взяти до відома.

2. СЛУХАЛИ: ОБРАННЯ ТЕМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ВИСТУПИЛИ: члени проблемної групи «Граматичні та ономастичні студії», які ознайомили присутніх із своїми планами роботи.

ПЕРСПЕКТИВНИЙ ПЛАН НАУКОВИХ СТУДІЙ

<i>№ з/п</i>	<i>Прізвище, ініціали</i>	<i>Види роботи</i>	<i>Термін</i>
3.	Гуменюк Яніна	1. Дослідження категорії роду іменників. 2. Підготовка кваліфікаційної роботи «Категорія роду іменника: семантичні, граматичні та функціональні особливості». 3. Захист кваліфікаційної роботи «Категорія роду іменника: семантичні, граматичні та функціональні особливості».	Протягом року Протягом першого семестру Грудень
2.	Дзядзя Анастасія	1. Дослідження чоловічих особових імен. 2. Підготовка й захист курсової роботи «Чоловічі особові імена: походження, функціонування, особливості вивчення у закладах середньої і вищої освіти». 3. Участь у III Подільських філологічних читаннях.	Протягом року Травень Квітень
3.	Киселиця Вікторія	1. Дослідження власних назв космічних об'єктів. 2. Підготовка кваліфікаційної роботи «Власні назви космічних об'єктів: структура, словотвір, семантика». 3. Захист кваліфікаційної роботи «Власні назви космічних об'єктів: структура, словотвір, семантика».	Протягом року Протягом першого семестру Грудень
4.	Коржук Олена	1. Дослідження власних назв морів. 2. Підготовка й захист курсової роботи «Пелагоніми у структурі українського ономастикону». 3. Участь у III Подільських філологічних читаннях.	Протягом року Травень Квітень
5.	Мосійчук Валентина	1. Дослідження займенників. 2. Підготовка кваліфікаційної роботи «Займенник як частина мови: історія становлення, сучасне бачення, побутування в різностильових текстах». 3. Захист кваліфікаційної роботи «Займенник як частина мови: історія становлення, сучасне бачення, побутування в різностильових текстах».	Протягом року Протягом першого семестру Грудень
6.	Островська Аліна	1. Дослідження власних назв. 2. Підготовка й захист курсової роботи «Власні назви у позакласній роботі: можливості, специфіка використання». 3. Участь у III Подільських філологічних читаннях.	Протягом року Травень Квітень

7.	Сінельников Володимир	1. Дослідження односкладних речень. 2. Підготовка й захист курсової роботи «Узагальнено-особові речення в системі одно- і двоскладних синтаксичних одиниць (на матеріалі підручників з рідної мови)». 3. Участь у III Подільських філологічних читаннях.	Протягом року Травень Квітень
8.	Сторожук Діана	1. Дослідження прикметників. 2. Підготовка й захист курсової роботи «Прикметник як частина мови: специфіка шкільного і вишівського курсу.». 3. Участь у III Подільських філологічних читаннях.	Протягом року Травень Квітень
9.	Трофименко Марія	1. Дослідження дієслів. 2. Підготовка й захист курсової роботи «Категорія стану дієслів: сутність, граматичні та функціональні особливості». 3. Участь у III Подільських філологічних читаннях.	Протягом року Травень Квітень

УХВАЛИЛИ: Плани роботи членів проблемної групи «Граматичні й ономастичні студії» затвердити.

Керівник
Староста

_____

_____

Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ
Аліна ОСТРОВСЬКА

ПРОТОКОЛ № 3
засідання проблемної групи «Граматичні й ономастичні студії»
кафедри української філології

21 листопада 2024 року

Керівник: Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ
Староста: Аліна ОСТРОВСЬКА

Присутні: Гуменюк Яніна, Дзядзя Анастасія, Киселиця Вікторія, Коржук Олена, Мосійчук Валентина, Островська Аліна, Сінельников Володимир, Сторожук Діана, Трофименко Марія.

Відсутні: немає

ПОРЯДОК ДЕННИЙ

1. Граматика як галузь мовознавства.
2. Обговорення кваліфікаційної роботи Мосійчук Валентини.

1. СЛУХАЛИ: ГРАМАТИКА ЯК ГАЛУЗЬ МОВОЗНАВСТВА
ВИСТУПИЛИ: ТОРЧИНСЬКИЙ М. М.

Термін *граматика* (грец. *γραμματική*, від *γράμμα* – літера, написання) у лінгвістичній літературі вживається у двох значеннях: 1) будова мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови – систему морфологічних категорій і форм слів різних частин мови, синтаксичних категорій, словосполучень і речень та способи словотворення.

Граматика як наука сформувалася в елліністичну епоху (III–I ст. до н. е.), хоча відомо, що вже шумери й вавилонці (III–I тис. до н. е.) у «силабаріях» – двомовних філософських посібниках – виділяли списки граматичного змісту (парадигми словозміни дієслова, займенників тощо).

У граматичній Паніні (V ст. до н. е.) було описано «граматичний словотвір» давньоіндоарійської мови (санскриту), зроблено спробу класифікації слів на частини мови, визначено функції основних відмінків тощо.

Погляди давньоіндійських граматистів знайшли подальший розвиток в античній теорії – у філософських працях Протагора, Платона, Аристотеля, граматики Олександрійської граматичної школи та ін. Від учення про звуки, пов'язаного з навчанням ритміки і метрики вірша, правильного читання, зумовленого потребами ораторського мистецтва, дослідження слова та його етимології граматики поступово переходить до таких об'єктів аналізу, як граматичні форми слів, частини мови, словозміна різних класів слів тощо. В античних граматики уперше було введено термін *синтаксис*, власне, було закладено основи виокремлення двох основних розділів граматики – морфології і синтаксису.

Таким чином, граматики поділяється на дві наукові дисципліни – *морфологію* (у перекладі із грецької мови – «учення про форму») і *синтаксис* (від грецького слова зі значенням «поєднання, складання»). Морфологія вивчає зміну слів, синтаксис – поєднання слів у речення. Ці терміни, як і термін «граматика», також двозначні: вони називають і науку, що вивчає певні факти мови, і предмет науки, тобто самі мовні факти: морфологія – система форм слів, синтаксис – система речень, поєднання слів у речення. Часто складниками граматики називають і морфеміку (вчення про будову слова) та дериватологію (словотвір).

Систему форм слів і речень (що виникають на основі поєднання слів) кваліфікують як *граматичну систему*. Граматична система і є предметом вивчення граматики як науки.

Смислова структура повнозначного слова – це поєднання лексичного значення (індивідуального) і тих абстрактних значень, які характеризують видозміни його у зв'язках з іншими словами. *Ці абстрактні значення, що супроводжують лексичне значення повнозначного слова в конкретному випадку його вживання, і є граматичними значеннями.*

Граматичне значення не є належністю одного слова, воно об'єднує граматично цілі групи або й класи слів. Наприклад, різні за лексичним значенням іменники *стіл, дуб, килим, солдат, герой* мають однакові граматичні значення: називного відмінка, числа однини, виражають належність до чоловічого роду. Ці й усі інші іменники об'єднуються також в одному класі слів із загальним значенням предметності.

Отже, граматичне значення відноситься до лексичного як загальне до окремого. Граматика оперує тільки загальними граматичними значеннями, що формуються в кожному класі слів на основі можливих функцій слова в конкретних умовах вживання його в реченні.

Слова, що не виконують номінативної функції, або так звані службові слова, є носіями граматичних значень. Наприклад, частка *би (б)* виражає значення умовного способу, зв'язка *бути* виступає для вираження особи і числа в дієсловах недоконаного виду майбутнього часу (*буду робити, будеш робити, буде робити, будемо робити, будете робити, будуть робити*).

Граматичні значення слова формально виражаються афіксами, службовими словами, зміною наголосу та іншими засобами. *Граматична форма слова – це єдність граматичного значення і відповідного засобу вираження його у конкретному випадку вживання слова.*

Слово в різних формах може виражати одне або кілька граматичних значень, в останньому випадку – за допомогою якогось одного формального показника. Наприклад, у слові *легкий* формальний показник *-ий* виражає значення роду, числа й відмінка. Але для кожного граматичного значення в слові може бути окремий формальний показник. Наприклад, у дієслівній формі *принесли* значення минулого часу виражаємо суфіксом *-л-*; значення множини – закінченням *-и*; видове значення завершеності дії – префіксом *при-*. Те саме значення може передаватися й кількома знаками. Так, значення майбутнього часу недоконаного виду має дві форми вираження (*буду працювати – працюватиму*), значення давального відмінка однини чоловічого роду передається закінченнями *-ові* та *-у* (*батькові – батьку*), значення орудного відмінка іменника *гроші* – закінченнями *-ми* та *-има* (*грішми – грошима*) і т. ін.

Граматичні форми є морфологічні й синтаксичні.

Морфологічні форми – це видозміни повнозначного слова для вираження властивих певному класу слів відношень до інших повнозначних слів або для вираження різних значень поняттєвих категорій (завершеності / незавершеності дії, інтенсивності виявлення ознаки тощо).

У *синтаксичних формах* виражаються різні типи поєднуваності слів.

Часткові граматичні значення слів, що знаходять свій вияв у відповідних формальних показниках, об'єднуються у граматичні категорії.

Граматична категорія (грец. *катηγορία* – судження, визначення) – це одна з мовних категорій найвищого ступеня абстракції, що трактується як система

взаємопротиставлених рядів граматичних форм слова, об'єднаних однорідними значеннями.

Граматична категорія є поняттям родовим щодо однорідних граматичних значень: вона узагальнює однорідні граматичні значення конкретних граматичних форм на основі опозиційних відношень. Наприклад, за значенням граматичної категорії числа іменники утворюють ряди взаємопротиставлених форм однини і множини (*день – дні, горобець – горобці, село – села, юнак – юнаки*). Граматична категорія особи дієслова відображає протиставлення: 1-ша особа – мовець, 2-га – адресат і 3-тя – та, що не бере участі у мовленнєвому акті чи є предметом мовлення, повідомлення.

Якщо граматична категорія ґрунтується на протиставленні одна одній морфологічних формах, вона належить до морфологічних категорій. У сучасній українській мові наявна система таких морфологічних категорій: *роду, числа, відмінка, ступенів порівняння ознак* (в іменних частинах мови), *виду, способу, часу, стану, особи, валентності* (у дієслові), *ступенів порівняння у прислівників*.

Крім основних ознак – відображення узагальнених відношень між фактами дійсності – граматичні категорії відзначаються наявністю додаткових характеристик як у плані змісту, так і в плані вираження.

Так, за характером вираження в мові навколишнього світу серед граматичних категорій виділяються: 1) об'єктивні, що відображають усвідомлювані зв'язки між фактами дійсності як реально існуючі, незалежні від ставлення до них носіїв мови (категорія числа, відмінка); 2) суб'єктивно-об'єктивні, що відображають: а) зв'язки між дійсністю й особою (категорія часу, особи), б) певний аспект сприйняття дійсності (категорія роду, виду, стану), в) оцінки, наміри, волевиявлення (категорія способу, міри якості).

За характером вираження граматичних значень і способами словозміни можна виділити граматичні категорії: 1) *словозмінні*, у яких протиставлювані граматичні значення виражаються зміною словоформи (категорія числа, відмінка, часу, способу, ступенів порівняння); 2) *класифікаційні*, у яких граматичні значення залишаються незмінними у всіх випадках вживання слова (категорія роду); 3) *символічні*, або *формальні*, у яких зміна словоформи викликається не вираженням значення, а символом зв'язків між словами, потребами узгодження (категорія роду, числа і відмінка у прикметниках).

Словозмінні морфологічні категорії представлені рядами словоформ однієї лексеми, що різняться тільки конкретним значенням цієї категорії. Цей компонент граматичної категорії позначають терміном *грамема* – як поняття видове щодо значення родового.

За своїм змістом граматичні категорії відрізняються від семантико-граматичних розрядів слів у межах частин мови (наприклад, власні і загальні, конкретні й абстрактні іменники; якісні, відносні і присвійні прикметники; кількісні і порядкові числівники; зворотні дієслова та ін.).

УХВАЛИЛИ: Інформацію Торчинського М. М. взяти до відома.

**2. СЛУХАЛИ: ОБГОВОРЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ МОСІЙЧУК
ВАЛЕНТИНИ.**

ВИСТУПИЛИ: Мосійчук Валентина, яка ознайомила присутніх з основними положеннями кваліфікаційної роботи «Займенник як частина мови: історія становлення, сучасне бачення, побутування в різностильових текстах».

УХВАЛИЛИ: Схвалити основні положення кваліфікаційної роботи Мосійчук В.

Керівник
Староста

_____
_____

Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ
Аліна ОСТРОВСЬКА